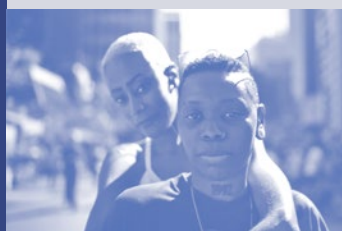

IZVEŠTAJ O STANJU OSNOVNIH LJUDSKIH PRAVA 2020

Kada je reč o zaštiti osnovnih ljudskih prava, 2019. godinu su obeležili neki pomaci, ali i neki koraci unazad. Izveštaj o stanju osnovnih ljudskih prava 2020. sadrži pregled najznačajnijih događaja na ovom polju i predstavlja prikaz ostvarenih ciljeva, ali i područja na kojima je potrebno poboljšanje. U ovoj publikaciji navode se stavovi Agencije za osnovna prava (FRA) o najznačajnijim događajima u pokrivenim tematskim oblastima, kao i rezime dokaza koji potkrepljuju te stavove. Time se pruža kompaktan, ali i informativan pregled najznačajnijih izazova na polju ljudskih prava s kojima se suočavaju EU i njene države članice.

STAVOVI AGENCIJE ZA OSNOVNA PRAVA (FRA)

1 [FOCUS]

Nakon deset godina: otkrivanje punog potencijala Povelje

4

Ravnopravnost i nediskriminacija

7

Rasizam, ksenofobija i netolerancija

9

Ravnopravnost i socijalna inkluzija romske populacije

11

Azil, vize, migracija, granice i integracija

13

Informaciono društvo, privatnost i zaštita podataka

15

Prava deteta

17

Pristup pravdi

19

Napredak u primenivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom

Rukopis završen u aprilu 2020.

Ni Agencija Evropske unije za osnovna prava ni bilo koji pojedinac koji zastupa Agenciju nije odgovoran za to kako će navedene informacije biti upotrebljene.

Luksemburg: Kancelarija za publikacije Evropske unije, 2020.

Print	ISBN 978-92-9474-661-0	doi:10.2811/706572	TK-AM-20-001-SR-C
PDF	ISBN 978-92-9474-641-2	doi:10.2811/012643	TK-AM-20-001-SR-N

© Agencija Evropske unije za osnovna prava, 2020.

Reprodukcija je dozvoljena pod uslovom da se oda priznanje autoru.

Za svako korišćenje ili reprodukciju fotografija ili drugog materijala za koji Agencija Evropske unije za osnovna prava nema autorska prava, dozvolu treba tražiti direktno od vlasnika autorskih prava.

Izvori fotografija:

Naslovna strana: © iStock/Joel Carillet; © Gettyimages/FG Trade; © iStock/DNY59; © FRA

strana 5: © iStock/Mixmike

strana 6: © iStock/BalkansCat

strana 7: © iStock/yacobchuk

strana 8: (gore) © iStock/fizkes; (dole) © iStock/Fertnig

strana 9: © FRA

strana 10: © iStock/Cylonphoto

strana 11, 12 (gore): © iStock/Joel Carillet

strana 12 (dole): © iStock/dinosmichail

strana 13: © iStock/gorodenkoff

strana 15: © iStock/skynesher

strana 17: © iStock/asiandelight

strana 18: © iStock/Remus Kotsell

strana 19: © iStock/Jovanmandic

strana 20: (gore) © iStock/lisegagne; (dole) © hedgehog94 - stock.adobe.com

NAKON DESET GODINA: OTKRIVANJE PUNOG POTENCIJALA POVELJE

Povelja Evropske unije o osnovnim pravima već 10 godina predstavlja zakonski obavezujući dokument. Na nivou EU, ona je prepoznata i doprinela je razvoju nove kulture o osnovnim ljudskim pravima. Na nivou pojedinačnih država, svest o Povelji je ograničena, kao i njena upotreba. Povelja se u velikoj meri koristi na sudovima, što uveliko potvrđuje vrednost ovog savremenog instrumenta. Međutim, vlade i parlamenti je ne koriste u dovoljnoj meri. Na primer, nema mnogo dokaza da se pravni sistemi država, koji se zasnivaju na zakonima EU, redovno kontrolišu kako bi se utvrdilo da li su usklađeni s Poveljom. Savet EU poziva države članice da redovno razmenjuju svoja iskustva o primenjivanju Povelje i da jačaju nadležne državne organe. Međutim, nije lako precizno odrediti u kojim slučajevima je Povelja primenjiva unutar neke države. To je ključna prepreka za njenu potpuniju primenu. Još jedna ozbiljna prepreka jeste nedovoljna svest o njenoj vrednosti u poređenju sa postojećim pravnim dokumentima koji se dugo koriste. Široj upotrebi i primeni Povelje mogu doprineti pravnici koji razumeju njen smisao i umeju da je primene u praksi na državnom i regionalnom/lokalnom nivou. Zato je neophodno državnim akterima obezbediti detaljniju obuku o primeni Povelje.

Član 51 Povelje Evropske unije o osnovnim pravima zahteva od EU i njenih država članica da se zalažu za primenu odredbi Povelje, ali u tom pogledu nije mnogo postignuto na nivou pojedinih država. Zaključci Saveta o Povelji, usvojeni u oktobru 2019, pozivaju države članice da povećaju svest o sadržaju Povelje i da shodno tome poboljšaju obuku kreatora politike, državnih službenika i pravnika, kao i državnih institucija za ljudska prava, organizacija civilnog društva i drugih zastupnika ljudskih prava. Sve to može doprineti tome da Povelja u većoj meri ispuni svoj cilj.

Bilo bi dobro da se poboljša dostupnost informacija povezanih s Poveljom. Do sada nije napravljen zajednički pregled inicijativa i iskustava u primenjivanju Povelje na nacionalnom, regionalnom ili lokalnom nivou. Takođe u upravama pojedinačnih država članica ne postoji nijedna polazna tačka za prikupljanje informacija o iskustvima u primenjivanju Povelje niti za međusobno povezivanje državnih organa i pojedinaca kako bi mogli da promovišu dobre prakse i razmenjuju pozitivna iskustva na nacionalnom nivou.

STAV AGENCIJE 1.1.

U skladu sa zaključcima Saveta o Povelji iz 2019, države članice EU treba da razmotre pokretanje inicijative i kreiranje politike s ciljem podizanja svesti i primenjivanja Povelje na nivou država. Treba da se iskoristi potencijal svih državnih aktera. Inicijative i politike koje se tiču Povelje treba da se zasnivaju na dokazima, redovnim procenama primene i svesti o Povelji u svakoj pojedinačnoj državi članici. Dokazi se mogu sakupiti putem dijaloga između više učesnika o primeni Povelje u okviru država.

Države članice bi u okviru svoje uprave mogle postaviti nacionalne koordinate (fokalne tačke) za Povelju. Oni bi mogli olakšati koordinaciju, razmenu informacija i zajedničko planiranje među državnim ministarstvima. Takođe bi mogli služiti kao veza između državne uprave i drugih organa, uključujući i one koji se bave ljudskim pravima i organizacije civilnog društva, kao i između EU i državnog aparata. Pored toga, mogli bi da uoče propuste u sistemu. Nacionalni koordinatori bi mogli sakupiti korisne informacije o primeni Povelje i podeliti ih sa državnim akterima u svim nadležnim sektorima, a po potrebi i sa upravama drugih država članica i institucija EU.

STAV AGENCIJE 1.2

Države članice EU treba da razmotre jačanje svojih proceduralnih pravila o proceni uticaja i proveri predloženih zakona kako bi se postigla veća usklađenost s Poveljom. Takve procedure treba eksplicitno da ukazuju na Povelju na sličan način kao što se pozivaju na ustavom zagarantovana ljudska prava i, u nekim slučajevima, na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (ECHR).

Državni zakonodavni organi treba da obrate posebnu pažnju na to da državni zakoni koji se zasnivaju na zakonima EU budu u potpunosti usklađeni sa Poveljom.

Evropska komisija bi mogla da razmotri još neke mogućnosti da finansira organizacije za ljudska prava, poput nacionalnih institucija za ljudska prava, tela za ravnopravnost i institucije ombudsmana, kako bi im pomogla u sticanju stručnih znanja za primenu Povelje na nivou države. Time bi se olakšala njihova uloga u pomaganju državama članicama da primenjuju Povelju kako u donošenju zakona i kreiranju politika, tako i u korišćenju Evropskih strukturnih i investicionih fondova.

STAV AGENCIJE 1.3

Prilikom revizije 2011-2020 European judicial training strategy (Evropske strategije o obuci iz oblasti prava 2011-2020), EU treba da uključi i ciljanu i praktičnu obuku o primeni Povelje EU o osnovnim pravima. I druge politike i programi EU treba da pružaju mogućnosti za sticanje obuka o Povelji kako bi pravnici i državni službenici, kao i eksperti koji rade u nacionalnim institucijama za ljudska prava, mogli da imaju korist od obuke koju EU obezbeđuje na nivou države.

Države članice EU treba da obezbede sudijama i drugim pravnicima redovnu i ciljanu obuku o primeni Povelje prilagođenu specifičnim potrebama. Nacionalne institucije za ljudska prava i njihove mreže na nivou EU treba da imaju dovoljno resursa kako bi svom osoblju obezbedile obuku o primeni Povelje.

Zaključci Saveta o Povelji iz 2019. podstiču države članice da "proceduralna pravila njihovih država budu usklađena sa Poveljom". Prilikom uvođenja zakonodavstva EU u državni pravni sistem, zakonodavni organi države imaju odgovornost da to učine u skladu s Poveljom. Međutim, državne proceduralne norme o proceni uticaja i proveri zakona – za razliku od onih koje primenjuje EU – retko spominju Povelju.

Mnoge organizacije civilnog društva koje saraduju sa Agencijom putem njene Platforme o osnovnim pravima traže da se povećaju fondovi za obuku o Povelji i da EU obnovi svoje napore u prikupljanju informacija o tome kako države članice primenjuju Povelju. Neke takođe predlažu da se definišu praktične smernice koje mogu pomoći državnim organima da primene zakone EU u skladu s Poveljom.

Istraživanja Agencije pokazuju da nacionalne institucije za ljudska prava ne koriste Povelju u potpunosti. Zaključci Saveta usvojeni 2019. ističu njihovu „ključnu ulogu u zaštiti i promovisanju osnovnih prava i u obezbeđenju usklađenosti sa Poveljom“. To obuhvaća i savetovanje državnih zakonodavnih organa u vezi sa zakonima i procedurama koji su u pripremi. Sredstva iz državnog budžeta, kao i fondovi EU, mogu se koristiti kako bi se pomoglo nacionalnim institucijama za ljudska prava i drugim sličnim organizacijama da se stručno osposobe u oblasti Povelje.

Pravnicima i državnim zvaničnicima potrebna je stručna obuka za efikasnu primenu Povelje, koja je relativno nov instrument. Mnogi pravnici koji su studirali pravo pre mnogo godina nisu izučavali Povelju u okviru nastavnog plana. Primena Povelje zahteva dobro poznavanje precedentnog prava Suda pravde Evropske unije (CJEU). Pravnici treba da budu upoznati s njim kako bi razumeli kada se Povelja primenjuje, da li je određena odredba Povelje pravo ili princip i da li se ona može primeniti između privatnih stranki (horizontalno direktno dejstvo) u datoj situaciji.

Sudska obuka u oblasti prava retko se bavi osnovnim pravima. Štaviše, koliko će pravnici iskoristiti obuku koja im stoji na raspolaganju u velikoj meri se razlikuje od jedne do druge države članice. Istraživanja Agencije pokazuju da organizacije civilnog društva za ljudska prava retko pružaju ili učestvuju u obuci o Povelji. Manje od polovine od 25 nacionalnih instituta za sudsku obuku, koje je intervjuisala Agencija, reklo je da je obezbeđena obimnija relevantna obuka o Povelji odnosno da je dostignut veći stepen svesti o Povelji tokom proteklih 10 godina.

Razmenjivanje iskustava u primeni Povelje važno je iz dva razloga. Kao prvo, ljudi još uvek nemaju dovoljno iskustva u primenivanju Povelje. Još uvek su pioniri na tom polju. Kao drugo, mnogi slučajevi gde se Povelja primenjuje prevazilaze nacionalne okvire, na primer kada je uključen Evropski nalog za hapšenje. Zato je naročito važna međunarodna razmena iskustava.

Savet je nedavno zadužio Radnu grupu Saveta o osnovnim pravima, građanskim pravima i slobodi kretanja ljudi (FREMP) da na godišnjem nivou sprovodi dijaloge o Povelji. Time se potvrđuje važnost takve razmene informacija. Potvrđene činjenice mogu doprineti kvalitetu takve diskusije.

STAV AGENCIJE 1.4

Savet i države članice EU treba da obezbede redovna ažuriranja nedavno uvedenog modula na portalu e-justice na kom se prikupljaju iskustva i aktivnosti iz oblasti Povelje. Takođe treba da rade na podizanju svesti o ovom novom instrumentu među državnim organima, uključujući nacionalne institucije za ljudska prava, civilna društva, akademsku zajednicu i profesionalne organizacije. Činjenice poput onih koje se prikupe putem ovog novog portala mogle bi predstavljati osnovu za dalju razmenu iskustava o Povelji u okviru Radne grupe Saveta o osnovnim pravima, građanskim pravima i slobodi kretanja ljudi (FREMP).

Institucije EU i države članice treba da istraže dodatne forume i mogućnosti za razmenu iskustava kako bi okupile sudije, parlamente država članica i civilno društvo širom EU. Na primer, parlamenti država članica bi kao takav forum mogli koristiti Konferenciju odbora parlamenata država članica (COSAC). Pored toga, različite mreže mogu da grade na prethodnom iskustvu i da se uključe u redovne dijaloge o Povelji u okviru državnih sudskih vlasti. U to spadaju Evropska pravosudna mreža za obuku (EJTN), Pravosudna mreža Evropske unije (RJEU) i Asocijacija Saveta država i vrhovne administrativne sudske vlasti (ACA). Putem odgovarajućih portala može se organizovati razmena informacija između određenih organizacija civilnog društva. Organizacije van oblasti pravosuđa mogu da grade na prethodnom iskustvu i da uspostave redovnu razmenu iskustava o Povelji putem Evropske mreže tela za ravnopravnost (Equinet) i Evropske mreže nacionalnih institucija za ljudska prava (ENNHRI). Rezultati takve razmene informacija treba da budu dostavljeni na odgovarajućim jezicima kako bi se zagarantovalo da informacije stignu do relevantnih aktera na nacionalnom i lokalnom nivou.

2

RAVNOPRAVNOST I NEDISKRIMINACIJA

Pošto 2019. nije usvojena Direktiva o primeni principa jednakog tretmana, na šta se već dugo čeka, pravni okvir nediskriminacije u EU ostaje nepotpun. Međutim, napredak na polju ravnopravnosti postignut je postavljanjem novog komesara za ravnopravnost i usvajanjem novih pravnih sredstava povezanih sa Evropskim stubom socijalnih prava. Efikasnost i nezavisno delovanje tela za ravnopravnost, što predstavlja ključni element politike za ravnopravnost, i dalje izaziva zabrinutost. EU i države članice preduzele su inicijative da doprinesu sakupljanju podataka o ravnopravnosti i njihovom korišćenju, između ostalog putem testiranja diskriminacije. U međuvremenu, zahvaljujući politici o ravnopravnosti i nediskriminaciji na nivou pojedinih država doneti su određeni zakoni i osmišljeni akcioni planovi. Neki imaju cilj da poboljšaju zaštitu grupa koje su posebno ranjive. Drugima je cilj da se na efikasniji način primeni zabrana diskriminacije. Osnovna prava lezbejskih, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba (LGBTI) poboljšala su se u nekoliko država članica. S druge strane, u nekim državama je zabeležen veći stepen diskriminacije i nepoštovanje osnovnih prava.

STAV AGENCIJE 2.1

Zakonodavno telo EU treba da nastavi da istražuje sve mogućnosti kako bi se bez daljeg odlaganja usvojila Direktiva o primeni principa jednakog tretmana, budući da brojni primeri govore u prilog postojanju diskriminacije na osnovu religije i veroispovesti, invaliditeta, starosne dobi i seksualne orijentacije na područjima kao što su obrazovanje, socijalna zaštita i pristup robama i uslugama, uključujući i stambena pitanja. Na taj način bi bilo potvrđeno da zakonodavstvo EU pruža potpunu zaštitu od diskriminacije u ovim ključnim područjima života.

Član 19 Ugovora o funkcionisanju EU (TFEU) predstavlja osnovu zakonodavstva EZ u borbi protiv diskriminacije na osnovu pola, rasnog ili etničkog porekla, religije ili veroispovesti, invaliditeta, starosne dobi i seksualne opredeljenosti. Do sada je Savet EU usvojio zakone koji pružaju zaštitu od diskriminacije na osnovu pola i rasne ili etničke pripadnosti u ključnim područjima života. U ta područja spadaju izbor zanimanja i zaposlenje, obrazovanje, socijalna zaštita i pristup robama i uslugama, uključujući i stambena pitanja. S druge strane, zakoni EU štite pojedince od diskriminacije na osnovu religije i veroispovesti, invaliditeta, starosne dobi i seksualne orijentacije samo u oblasti zaposlenja. Zbog toga pod zakonom EU postoji veći stepen zaštite od diskriminacije na osnovu pola, rasnog ili etničkog porekla nego na osnovu drugih karakteristika koje su navedene u članu 19 Ugovora o funkcionisanju EU (TFEU), kao što su religija i veroispovest, starosna dob, invalidnost i seksualna orijentacija.

Evropska komisija je 2008. predložila Direktivu o primeni principa jednakog tretmana (COM (2008) 426). Ona bi rešila taj problem time što bi zaštitu od diskriminacije na osnovu religije i veroispovesti, starosne dobi, invaliditeta i seksualne orijentacije proširila i na područje obrazovanja, socijalne zaštite i pristupa robama i uslugama.

U 2019. godini preduzeti su novi pokušaji da se obnove pregovori unutar Saveta o ovom veoma značajnom pravnom instrumentu. Evropska komisija je predložila da se pređe sa sistema jednoglasne odluke na sistem donošenja odluke na osnovu kvalifikovane većine, primenom klauzule *pasarele* na osnovu člana 48 (7) Ugovora o EU (TEU). Finsko predsedavanje Savetu sazvalo je debatu o politikama da bi se istražile nove mogućnosti za napredovanje. Diskusija je pokazala da mnoge države članice EU žele da usvoje direktivu kako bi se ispravili nedostaci u zakonodavstvu EU i kako bi se obezbedio jednak tretman za svakog. Međutim, do kraja godine Savet još uvek nije postigao konsenzus koji je potreban.

Diskriminacija i neravnopravnost po različitim osnovama i dalje su deo svakodnevice širom EU. To potvrđuju istraživanja Agencije, poseban Eurobarometar EU o diskriminaciji i nacionalne studije zasnovane na testiranju diskriminacije objavljene 2019. Istraživanja Agencije uvek iznova potvrđuju da žrtve diskriminacije retko to prijavljuju nadležnim institucijama. To se dešava uprkos tome što u državama članicama EU postoje tela za ravnopravnost, kao što to nalažu Direktiva o rasnoj jednakosti (2000/43/EC) i nekoliko direktiva o ravnopravnosti među polovima.

Jedan od najvažnijih zadataka ovih tela za ravnopravnost jeste da obezbede nezavisnu pomoć žrtvama diskriminacije kako bi ostvarile svoja prava. Na pitanje zbog čega nisu prijavile slučaj diskriminacije, žrtve najčešće odgovaraju da su smatrale da se time ništa neće promeniti. To potvrđuje da se tela za ravnopravnost suočavaju sa određenim problemima kada je reč o efikasnosti, nezavisnom delovanju i kompetentnosti njihovih ljudskih, finansijskih i tehničkih resursa; ti problemi su vidljivi i u izveštajima o pojedinim zemljama koje je 2019. godine, u okviru svog petog ciklusa monitoringa, objavila Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) Saveta Evrope.

Podaci o ravnopravnosti su od neprocenjive važnosti za izveštavanje o politikama nediskriminacije koje je potkrepljeno dokazima, za praćenje trendova i procenu primene zakona protiv diskriminacije. Međutim, kao što priznaje Stručna grupa EU o nediskriminaciji, ravnopravnosti i raznolikosti (HLG), države članice EU još uvek nemaju koordinisani pristup prikupljanju i korišćenju podataka o ravnopravnosti.

HLG uočava i druge zajedničke probleme za države članice. U to spada neusklađenost između osnova diskriminacije i područja života za koja se prikupljaju podaci, kao i nedovoljna konsultacija sa relevantnim učesnicima procesa u vezi s tim kako osmisлити i sprovesti prikupljanje podataka. Dokument *Guidelines on improving the collection and use of equality data (Smernice za efikasnije prikupljanje i upotrebu podataka o ravnopravnosti)* koji je HLG usvojila 2018. pruža konkretne smernice za rešavanje ovih izazova na državnom nivou.

Godine 2019. podgrupa HLG za podatke o ravnopravnosti, koju predvodi Agencija za osnovna prava (FRA), objavila je još dve alatke. Sažetak postupaka o prikupljanju podataka o ravnopravnosti pruža nadahnuće za primenu smernica u praksi. Dijagnostička alatka za mapiranje podataka služi da bi se uočili nedostaci podataka, što može poslužiti kao osnova za kreiranje baze podataka o ravnopravnosti. Pojedine države članice EU već primenjuju ove smernice i pomoćne alatke kao osnovu za unapređenje. Iako smernice važe za države članice, institucije i tela u okviru EU takođe mogu da ih primenjuju za unapređenje praćenja raznolikosti.

Ove godine je takođe u većoj meri primenjivano testiranje diskriminacije s ciljem da se dobiju objektivni dokazi o diskriminaciji. Sve ovo dobro dopunjuje druge izvore, kao što su ankete o diskriminaciji. Pored toga, nekoliko država članica je obratilo veću pažnju na diskriminaciju koja je posledica kombinacije ili ukrštanja više osnova – takozvane višestruke i međusektorske diskriminacije.

STAV AGENCIJE 2.2

Države članice EU moraju se postarati da tela za ravnopravnost mogu efikasno izvršavati zadatke koji su im povereni u okviru primene zakona EU o nediskriminaciji. To znači i da moraju obezbediti nezavisan rad tela za ravnopravnost uz dovoljno resursa. U sklopu toga, države članice treba da obrate pažnju na Preporuke Evropske komisije o standardima za tela za ravnopravnost, kao i na revidiranu Preporuku ECRI o opštoj politici br. 2.

STAV AGENCIJE 2.3

Države članice EU treba da ulože više truda u koordinisani pristup prikupljanju podataka o ravnopravnosti kako bi se ti podaci mogli koristiti kao temelj za politike zasnovane na dokazima u oblasti ravnopravnosti i nediskriminacije. Treba da se oslanjaju na sveobuhvatan skup instrumenata za prikupljanje podataka, uključujući ankete i testiranje diskriminacije, te razvijaju strategije kojima bi se na adekvatan način zabeležile situacije u kojima se više osnova za diskriminaciju ukrštaju ili deluju zajedno. Pri tome, države članice treba da uzmu u obzir Smernice za efikasnije prikupljanje i upotrebu podataka o ravnopravnosti koje je usvojila Stručna grupa EU o nediskriminaciji, ravnopravnosti i raznolikosti. Takođe mogu koristiti alatku za mapiranje podataka i sažetak postupaka o prikupljanju podataka koji ih dopunjuju. Institucije i tela u okviru EU treba da razmotre gde bi mogli da primene ove smernice unutar svojih struktura.

STAV AGENCIJE 2.4

Države članice EU se podstiču da nastave sa usvajanjem i primenom konkretnih mera kako bi obezbedile da lezbejske, gej, biseksualne, transrodne i interseksualne (LGBTI) osobe u potpunosti uživaju osnovna prava zagarantovana zakonom EU i zakonom države. Države članice treba da preduzmu mere kako bi se suzbio štetan uticaj homofobičnih i transfobičnih izjava nadležnih institucija ili državnih službenika. Države članice treba da razmotre raspoložive dokaze o diskriminaciji, uključujući i podatke iz Istraživanja Agencije o LGBTI populaciji II, kako bi identifikovale i na odgovarajući način rešavale propuste u zaštiti prava. Naročito je važno preduzeti mere kako bi se zaštitila bezbednost mladih pripadnika LGBTI populacije u školi.

U februaru 2019, Evropski parlament je pozvao Evropsku komisiju da usvoji novi strateški dokument koji bi u narednim godinama doprineo većoj ravnopravnosti pripadnika LGBTI populacije. On bi predstavljao dopunu dokumenta 2016-2019 *List of actions by the Commission to advance LGBTI equality (Spisak postupaka Komisije za unapređivanje ravnopravnosti LGBTI populacije 2016-2019)*. U svoj program rada za 2020. Evropska komisija je uključila jasnu strategiju koja će obezbediti ravnopravnost pripadnika LGBTI populacije širom EU.

Tokom 2019. osnovna prava LGBTI populacije poboljšala su se u nekoliko država članica. Posebno se to odnosi na istopolne parove koji su dobili više prava i zakone protiv diskriminacije koji su dopunjeni kako bi što izričitije obuhvaćali rodni identitet i polne karakteristike.

Međutim, u nekim državama članicama parlamenti nisu prihvatili nacrt zakona kojima bi se zakonski priznali istopolni parovi. U nekim drugim državama, ravnopravnost pripadnika LGBTI populacije je ugrožena u oblasti prava na nediskriminaciju ili slobodu okupljanja.

Tokom 2019, FRA je sprovela drugo istraživanje o LGBTI populaciji. Rezultati pokazuju da su LGBTI osobe i dalje žrtve diskriminacije u mnogim područjima života. Evropski parlament je

18. decembra usvojio rezoluciju o javnoj diskriminaciji i govoru mržnje protiv pripadnika LGBTI populacije. Rezolucija analizira zabrinjavajuće trendove širom EU. U to spadaju „napadi na društvene centre LGBTI populacije u nekoliko država članica, homofobične izjave i govor mržnje usmeren protiv pripadnika LGBTI, naročito u kontekstu izbora; ili pravna sredstva koja se mogu upotrebiti kako bi se cenzurisao medijski, obrazovni i drugi sadržaj na način koji bi nepotrebno ograničio slobodu izražavanja o pitanjima koja se tiču LGBTI populacije“.

3

RASIZAM, KSENOFOBIIJA I NETOLERANCIJA

Devetnaest godina nakon usvajanja Direktive o rasnoj jednakosti i 11 godina nakon usvajanja Okvirne odluke o rasizmu i ksenofobiji, nekoliko država članica nije na ispravan način usvojilo i primenilo zakone EU koji se odnose na ova područja. Evropski sud za ljudska prava i nacionalni sudovi su utvrdili standard koji se odnose na granicu slobode govora i podsticanje na mržnju i govor mržnje. Na nivou EU, 2019. godine došlo je do određenog razvoja politike u vezi sa antisemitizmom, ali vrlo mali broj intervencija se bavilo rasizmom i ksenofobijom. Neke države članice su usvojile politike za efikasnije suzbijanje rasizma i za podsticanje ljudi da prijave zločin iz mržnje, ali za sada je još uvek teško proceniti uticaj takvih politika. Prema rezultatima anketa i istraživanja, pripadnici manjina i migranti u EU i dalje su žrtve uznemiravanja, nasilja i etničke i rasne diskriminacije u raznim područjima života. Diskriminirajuće etničko profilisanje ostaje nerešen problem i u 2019. godini, kao što pokazuju istraživanja u više država članica.

Član 1 Okvirne odluke o rasizmu i ksenofobiji (2008/913/JHA) sadrži mere koje države članice treba da primene kako bi kaznile namerne rasističke i ksenofobične postupke. Član 4 takođe zahteva od sudova da predrasudu kao motiv tretiraju kao otežavajuću okolnost i da je uzmu u obzir kada određuju kaznu za počinioca. Uvodna napomena br. 63 Direktive o pravima žrtava (2012/29/EU) potvrđuje da je u cilju podsticanja i olakšavanja prijavljivanja zločina, neophodno da pravnici budu obučeni i da budu definisane mere kako bi se omogućilo trećem licu da prijavi takve slučajeve. Primena zakona EU podrazumeva da se žrtvama i svedocima omogući da prijave zločin mržnje i da policija može da identifikuje žrtve takvog zločina i zabeleži rasističku motivaciju u vreme prijavljivanja.

Do 2019, nekoliko država članica nije u potpunosti i precizno primenila odredbe Okvirne odluke, kao što pokazuju izveštaji međunarodnih tela za monitoring i organizacija civilnog društva. Evropski sud za ljudska prava i nacionalni sudovi postavljaju granice slobodi govora kako se ona ne bi zloupotrebljavala da se opravda govor mržnje i podsticanje na mržnju. Neke države članice usvojile su smernice za zaposlene u krivičnom pravosuđu koje se tiču istrage i krivičnog gonjenja za zločin mržnje. Nekoliko njih se bavilo problemom retkog prijavljivanja od strane trećeg lica i nedovoljnog uključivanja zajednice. Pa ipak, kao što uvek iznova potvrđuju istraživanja koja sprovodi Agencija, kao i ostale studije, zločini mržnje se i dalje retko prijavljuju i beleže na nivou pojedinačnih država, a prikupljanje podataka o takvim zločinima nije na zadovoljavajućem nivou.

STAV AGENCIJE 3.1

Države članice EU treba u potpunosti i precizno da usvoje i primenjuju odredbe Okvirne odluke o suzbijanju rasizma i ksenofobije. Osim toga, treba da preuzmu neophodne mere kako bi kažnjavale zločine motivisane predrasudama (zločine mržnje), a rasizam i ksenofobiju kao motivaciju za zločin treba da tretiraju kao otežavajuću okolnost.

Države članice EU treba da primene mere koje će olakšati prijavljivanje zločina mržnje i usmeravanje žrtve ka odgovarajućim službama za podršku. Pored toga, treba da se pobrinu da se svaki navodni zločin mržnje zabeleži, da se sprovede istraga, da se počinioci krivično gone i da se protiv njih vodi sudski postupak. To treba da se učini u skladu s odgovarajućim nacionalnim, EU, evropskim i međunarodnim zakonom o ljudskim pravima.

Države članice EU trebaju uložiti dodatni naporda sistematski čuvaju podatke o zločinima mržnje, da ih prikupljaju i objavljuju na godišnjem nivou. Ti podaci treba da budu raščlanjeni na osnovu toga da li su motivisani predrasudama, zatim po vrsti zločina, polu i starosnoj dobi žrtve (žrtava) i počinioca (počinilaca) kako bi se omogućio efikasan i dokazima potkrepljen odgovor pravosuđa i policije na ovu pojavu. Svi podaci treba da budu sakupljeni u skladu s državnim pravnim okvirom i zakonima EU o zaštiti podataka.

STAV AGENCIJE 3.2

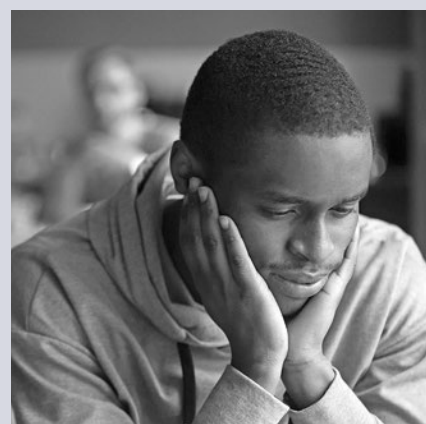
Države članice EU treba značajno da poboljšaju efikasnost svojih mera i institucionalnih uredbi za sprovođenje državnih zakona i zakona EU o diskriminaciji. Države članice naročito moraju da se osiguraju da sankcionisanje bude efikasno, proporcionalno i da odvraća od zločina. To može doprineti smanjenju prepreka na koje pripadnici manjina i imigranti nailaze kada je reč o pristupu obrazovanju, zaposlenju i uslugama, uključujući i stambena pitanja.

Mere koje se preduzimaju da bi se suzbile predrasude prema pripadnicima manjinskih etničkih grupa i da bi se obezbedio jednak pristup i zastupljenost na tržištu rada mogu obuhvatati različite elemente. U to mogu spadati politika zapošljavanja bez navođenja imena u biografiji; praćenje postupaka koji ukazuju na diskriminaciju; podizanje svesti i edukacija o podsvesnim predrasudama; podrška poslodavcima i socijalnim partnerima u suzbijanju diskriminacije i prepreka za pristup tržištu rada; kao i edukacija zaposlenih u privatnim firmama i državnim službama u vezi sa diskriminacijom.

STAV AGENCIJE 3.3

Države članice EU treba da definišu konkretne, praktične i primenljive smernice kako pripadnici policije ne bi pribegavali diskriminišućem etničkom profilisanju u obavljanju svojih dužnosti. Takve smernice treba da izdaju organi za sprovođenje zakona i treba da budu uključene u standardnu proceduru rada u okviru policije, kao i u pravila ponašanja pripadnika policije. Države članice treba da o takvim smernicama redovno obaveštavaju policijske službenike na prvoj liniji intervencije.

Član 21 Povelje o osnovnim pravima zabranjuje svaku diskriminaciju na osnovu etničkog porekla i rase. Slično tome, član 3 Direktive o rasnoj jednakosti (2000/43/EC) zabranjuje svaku diskriminaciju na osnovu etničkog porekla ili rase kada je reč o pristupu obrazovanju; zaposlenju; uslugama, uključujući i stambena pitanja; i socijalnoj zaštiti, uključujući i zdravstvenu zaštitu. Izveštaji Evropske komisije i međunarodnih tela za monitoring ljudskih prava pokazuju da države članice treba da ulože više truda u pravilnu primenu odredbi Direktive. Pripadnici manjinskih etničkih grupa, uključujući i migrante, i dalje su žrtve diskriminacije širom EU u svim područjima života, kao što istraživanja Agencije i druga istraživanja potvrđuju, i to najčešće kada je u pitanju traženje zaposlenja i rešavanje stambenog pitanja.

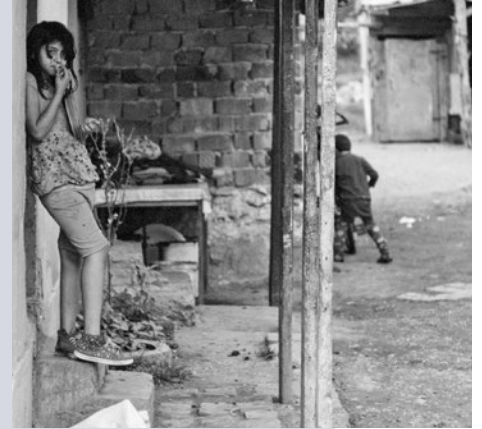

Istraživanje u nekoliko država članica otkriva da policija često pribegava diskriminišućem etničkom profilisanju. Takvo profilisanje može uništiti poverenje u organe koji sprovode zakon. Takođe se kosi sa principima Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD) i drugim međunarodnim standardima, uključujući i standarde koji su deo ECHR i s njim povezane sudske prakse ECtHR, kao i Povelje EU o osnovnim pravima i Direktive o rasnoj jednakosti.

4

RAVNOPRAVNOST I SOCIJALNA INKLUZIJA ROMSKE POPULACIJE

2019. godine navršilo se 10 godina otkako je Savet EU usvojio Zaključke o inkluziji Roma, definisane na prvom sastanku Platforme EU za inkluziju Roma. U dokumentu se navodi 10 osnovnih principa za inkluziju Roma. Princip 4 poziva da sve politike za inkluziju Roma obuhvataju „uključivanje Roma u sve redovne društvene tokove (redovne obrazovne institucije, redovni poslovi i redovna mesta stanovanja)“ i da prevaziđu problem „delimične ili potpune segregacije kada je reč o obrazovanju i stanovanju“, tamo gde još uvek postoji. Ali, nakon 10 godina uloženog truda na nivou EU, kao i na međunarodnom, nacionalnom i lokalnom nivou, izgleda nije bilo mnogo vidljivih rezultata, kao što se navodi u istraživanjima Agencije i izveštajima Evropske komisije iz 2019 – Izveštaj o primeni nacionalnih strategija za integraciju Roma. Mnogi Romi i dalje žive odvojeno od društva. Suočavaju se sa neprijateljstvom komšija koji nisu romske nacionalnosti i nepoverenjem lokalnih i državnih vlasti koji ne preduzimaju odgovarajuće korake kako bi se suzbila diskriminacija Roma.

Evropska komisija je izdala *Guidance for Member States on the use of European Structural and Investment Funds in tackling educational and spatial segregation* (Smernica za države članice o upotrebi evropskih strukturnih i investicionih fondova u suzbijanju obrazovne i prostorne segregacije) koja zahteva da u pogledu stanovanja i obrazovanja princip desegregacije bude razmotren kao prva mogućnost. U tom dokumentu se izričito navodi da treba izbegavati izgradnju novih školskih objekata u prostorno odvojenom susedstvu.

Od poslednjeg istraživanja koje je sprovela Agencija 2016, ne postoji mnogo dokaza o rešavanju problema segregacije u obrazovanju. Učenici romske nacionalnosti i dalje se stavljaju u posebne razrede ili škole, u nekim slučajevima u posebne odvojene škole, uprkos tome što su stručnjaci i organizacije civilnog društva obezbedili praktična sredstva, vodiče i priručnike o obrazovnoj desegregaciji.

STAV AGENCIJE 4.1

Države članice EU treba da uloze još više truda u ukidanje odvajanja u školama, kao što se zahteva prema Direktivi o rasnoj jednakosti, kako bi se sprečila diskriminacija na osnovu rasnog i etničkog porekla i suzbila diskriminacija romske populacije. Države članice pri tome treba da razmotre upotrebu različitih metoda. Na primer, mogle bi razmotriti koliko područje obuhvataju određene škole i organizovati prevoz učenika romske nacionalnosti kako bi se izbegla njihova koncentracija u određenim školama, dok im istovremeno pružaju neophodnu podršku kako bi poboljšali uspeh u školi.

STAV AGENCIJE 4.2

U okviru strategija integracije ili skupa integriranih mera, države članice EU treba da unaprede stambene komponente kako bi svim Romima obezbedili adekvatan stambeni prostor u naselju koje nije izolovano uz odgovarajući standard. U tom pogledu države članice mogu razmotriti prilagođavanje nacionalnog programa reformi Evropskom semestru, kako bi uključivao mere kojima bi se mogao rešiti ozbiljan problem nedostatka adekvatnog stambenog prostora među pripadnicima romske populacije. Štaviše, države članice EU treba da se postaraju da efikasno koriste Evropske strukturne i investicione fondove kako bi se uhvatile u koštac sa segregacijom i poboljšale pristup adekvatnom stambenom prostoru.

STAV AGENCIJE 4.3

Da bi mogle da sakupljaju podatke o ravnopravnosti u ključnim tematskim oblastima obuhvaćenim Preporukom Saveta o efektivnim merama integracije Roma u državama članicama iz 2013, države članice EU treba da poboljšaju metodologiju prikupljanja podataka i instrumente koji se koriste za praćenje napretka inkluzije Roma. Ti podaci treba da omoguće efikasan monitoring o naporima koji se ulažu u desegregaciju na nacionalnom i lokalnom nivou, i to na način koji je potpuno u skladu sa odredbama o zaštiti ličnih podataka.

Član 34 Povelje konkretno ističe i uvažava pravo na socijalnu pomoć i pomoć u obezbeđivanju odgovarajućeg mesta stanovanja kako bi se osigurao pristojan život svima onima koji nemaju dovoljno sredstava, u skladu sa pravilima definisanim u zakonu EU i državnim zakonima za borbu protiv socijalne isključenosti i siromaštva. Štaviše, međunarodni instrumenti u borbi za ljudska prava, kao što je Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i revidirana Evropska socijalna povelja zahtevaju da države obezbede adekvatno mesto stanovanja za sve.

Uprkos tome, mnogi Romi i dalje žive u odvojenim naseljima, često u veoma lošim uslovima. Ne poštujući mere zaštite propisane međunarodnim zakonom o ljudskim pravima, lokalne valsti često primoravaju pripadnike romske populacije koji žive u kućama i kolibama podignutim bez građevinske dozvole da se iseles iz njih, zbog čega oni postaju beskućnici.

Segregacija na osnovu etničkog porekla krši član 21 Povelje EU o osnovnim pravima o nediskriminaciji, kao i član 3 o jednakim mogućnostima i član 19 o stanovanju Evropskog stuba socijalnih prava.

Mere kojima se suzbija segregacija treba da se zasnivaju na podacima koji su raščlanjeni na osnovu etničkog porekla. U većini država članica EU nema dovoljno takvih podataka. Neke države članice ne sakupljaju dovoljno podataka ili ne priznaju potrebu da se podaci raščlane na osnovu etničkog porekla. Takvi podaci će biti neophodni za praćenje predloženih uslova primenjivih na ERDF, ESF+ i Kohezioni fond. Jedan od kriterijuma za uslov broj 4, naime „postizanje većeg stepena socijalne dobrobiti u Evropi primenom Evropskog stuba za socijalna prava“, konkretno zahteva da Nacionalne strategije za integraciju Roma obuhvataju mere kojima će se sprečiti i eliminisati segregacija.

5

AZIL, VIZE, MIGRACIJA, GRANICE I INTEGRACIJA

Poštovanje osnovnih prava na granicama ostaje jedan od najvećih problema kada je reč o poštovanju ljudskih prava u EU. Bilo je smrtnih slučajeva na moru, pretnji upućenih humanitarnim brodovima za spasavanje i izveštaja o nasilju i nezvaničnom odbijanju da se migrantima dozvoli ulazak u zemlju. U nekoliko država članica, azilanti su prinuđeni da borave u prenatrpanom prostoru ili su bez krova nad glavom. U prvom petogodišnjem ciklusu šengenskih procena ustanovljeni su nedostaci u poštovanju ljudskih prava u politici vraćanja migranata, ali nešto manje na samim granicama. EU je usvojila zakone koji pružaju pravnu osnovu da njeni kompleksni tehnološki informacijski sistemi budu međusobno operativni. Instrumenti koji regulišu ove sisteme obezbeđuju mere zaštite, ali njihova efikasnost zavisi od načina njihove primene. U međuvremenu, povećao se broj slučajeva zadržavanja dece imigranata u pritvoru. Deca koja napune 18 godina, a nemaju pratnju starije osobe i dalje ne dobijaju određena prava i usluge, čime se sprečava njihova inkluzija u društvo.

Poštovanje osnovnih prava na granicama ostaje jedan od najvećih izazova u EU. Tokom 2019, i dalje je bilo mnogo slučajeva nasilja i nezvaničnog odbijanja da se migrantima omogući ulazak u zemlju. Osim toga, mnogo njih je umrlo na moru dok su pokušavali da stignu do EU, a humanitarni brodovi za spasavanje su se suočavali sa pretnjama. Odlaganje iskrcavanja migranata predstavlja rizik po bezbednost i fizičku dobrobit migranata i izbeglica koji su spaseni na moru. Jačanje snaga EU na granicama doprinosi odgovornijem poštovanju ljudskih prava. Zakonodavstvo EU opremilo je Frontex različitim internim sredstvima za zaštitu osnovnih prava.

STAV AGENCIJE 5.1

Države članice EU treba da ojačaju preventivne mere protiv nasilničkog ponašanja preko organa za sprovođenje zakona. Takođe treba da sprovedu istragu svih opravdanih optužbi o proterivanju izbeglica i nasilju na granicama od strane organa za sprovođenje zakona, posebno onih koje su ustanovile nacionalne organizacije za ljudska prava. Treba da sarađuju sa međunarodnim organizacijama i trećim zemljama kako bi se omogućilo bezbedno, brzo i predvidivo iskrcavanje migranata i izbeglica spasenih na moru, na način koji je u skladu s principom zabrane vraćanja. Evropska agencija za graničnu i obalsku stražu treba da se pobrine da se efikasna primena svih odredbi o osnovnim pravima bude uključena u njen novi pravilnik.

STAV AGENCIJE 5.2

Da bi se pod međunarodnim zakonom i zakonom EU unapredila prava deteta na zaštitu i brigu, EU i države članice treba da razviju pouzdane i efikasne sisteme koji će omogućiti da se deca ne zadržavaju u pritvoru u svrhu azila ili vraćanja u svoju zemlju. To je slučaj bez obzira na to da li su deca u EU sama ili sa svojom porodicom.

STAV AGENCIJE 5.3

Prema proceni Šengena, Evropska komisija treba da obrati više pažnje na mere zaštite osnovnih prava koja su uključena u Kodeks o šengenskim granicama, uključujući i pridržavanje principa zabrane vraćanja migranata.

STAV AGENCIJE 5.4

U upravljanju kompleksnim IT sistemima i prilikom procene njihovog uticaja na osnovna prava, Evropska komisija treba u potpunosti da iskoristi stručnost specijalizovanih agencija i tela za ljudska prava na nivou EU i na nacionalnom nivou.

EU i države članice treba da ugrade jake mere zaštite osnovnih prava u sve tehničke specifikacije za upravljanje kompleksnim IT sistemima i za njihovu međusobnu operativnost, naročito onih koji se tiču zaštite podataka i uslova o nediskriminaciji. Na taj način se osigurava da ona grana koja obezbeđuje takve sisteme obrati punu pažnju na potrebu za usklađivanjem sa relevantnim međunarodnim i EU zakonskim odredbama. Moguće mere mogu biti obaveza uključivanja stručnjaka za zaštitu podataka i stručnjaka u oblasti ljudskih prava u timove koji rade na razvoju tehnologije, čime bi već kod samog dizajna bila obezbeđena usklađenost sa osnovnim pravima.

STAV AGENCIJE 5.5

U novom Akcionom planu o integracijama i inkluziji za 2020. Evropska komisija treba da istakne potrebu da se deci koja nemaju pratnju odraslih i dalje pruža podrška u prelaznom periodu odrastanja. Takođe treba da podstakne države članice EU da u potpunosti iskoriste mogućnosti koje pruža zakon njihove države.

Premda zakoni EU ne zabranjuju administrativno zadržavanje dece u kontekstu migracija, Povelja i precedentno pravo Evropskog suda za ljudska prava (ECtHR) propisuju stroge regulative. Dete koje podnosi zahtev za azil ili je u postupku vraćanja može biti lišeno slobode, ali je to mera koja se preduzima samo kao izuzetak i poslednja mogućnost. U praksi, međutim, zadržavanje dece u kontekstu migracije često nije samo mera koja se primenjuje kao izuzetak.

Šengenski mehanizmi procene i monitoringa služe za praćenje primene šengenskog skupa pravila *acquis*, koji je uključen u zakon EU da bi se nadoknadio nedostatak kontrole na unutrašnjim granicama. U prvom petogodišnjem ciklusu šengenskih procena ustanovljeni su nedostaci u poštovanju osnovnih prava u politici vraćanja migranata, ali nešto manje na samim granicama.

Na području slobode, bezbednosti i pravde, EU je uspostavila tri kompleksna informaciona sistema i usvojila zakone za uspostavljanje još tri. Takvi IT sistemi pomažu u upravljanju migracijom i azilom, olakšavaju saradnju između graničnih službi i policije i, pre svega, doprinose većoj unutrašnjoj bezbednosti. Kompleksni IT sistemi EU su međusobno operativni i sadrže mere zaštite relevantnih osnovnih prava. Međutim, neophodno je da se te mere zaštite primenjuju u praksi. U okviru Regulacija međusobne operativnosti, Komisija mora da proceni uticaj međusobne operativnosti na osnovna prava i na pravo na nediskriminaciju.

Kada deca koja nemaju pratnju starije osobe napune 18 godina, i dalje ne dobijaju određena prava i usluge. Time se otežava njihov put ka socijalnoj inkluziji. Mnoge države članice EU su obezbedile ciljanu podršku takvim osobama i nakon što napune 18 godina. Međutim, u praksi, mali broj dece zapravo profitira od takve vrste podrške.

6

INFORMACIONO DRUŠTVO, PRIVATNOST I ZAŠTITA PODATAKA

2019. godina je bila prva cela godina u kojoj se primenjivala Opšta uredba o zaštiti podataka (GDPR). Sa obnovljenim i proširenim ovlašćenjem, nadležni organi za nadzor zaštite podataka provodili su izvršni postupak širom EU. Njihov obim posla je bio izuzetno velik i stalno se povećavao. Organizacije civilnog društva koje su specijalizovane za zaštitu podataka pokazale su se kao snažan saveznik u primenjivanju GDPR. Sve veća upotreba novih tehnologija, kao što je veštačka inteligencija i prepoznavanje lica, i dalje predstavlja izazov na polju osnovnih prava, između ostalog zbog zaštite privatnosti i podataka. Kao i u prethodnim godinama, zloupotreba ličnih podataka i novih tehnologija predstavlja pretnju osnovnim pravima i demokratskim procesima. Nelegalni sadržaji na internetu i širenje dezinformacija i dalje predstavljaju problem, što je podstaklo nacionalne i međunarodne aktere da preispitaju legalne i tehničke mogućnosti efikasnog rešavanja ovog problema.

Od kada je Opšta uredba o zaštiti podataka stupila na snagu, nadležni organi za nadzor zaštite podataka imaju obim posla do sada neviđenih razmera. Broj istraga i žalbi se udvostručio u većini država članica EU. Kontakti sa javnim i privatnim telima koja obrađuju lične podatke u nekim slučajevima su bili čak trostruko veći. Istovremeno, nadležni organi za nadzor su morali da organizuju aktivnosti za podizanje svesti i obuku, objašnjavajući zahteve za zaštitu podataka kako pojedincima tako i onima koji se profesionalno bave zaštitom podataka.

Neki organi za nadzor zaštite podataka imali su veće finansijske i ljudske resurse u 2019. godini, ali nekoliko njih je istaklo da ipak nemaju dovoljno resursa kako bi se suočili sa obimom posla. To bi u krajnjoj liniji moglo ugroziti izvršavanje mandata za koji su ovlašćeni.

STAV AGENCIJE 6.1

Države članice EU treba da obezbede dovoljno resursa koji će nadležnim organima za nadzor zaštite podataka omogućiti da na efiksana način ostvare svoj mandat. Države članice EU treba da podrže nezavisne i objektivne procene obima posla koji obavljaju nadležni organi za zaštitu podataka kako bi se utvrdilo da li im trenutni budžet i ljudski resursi omogućavaju da izvrše zadatke za koje su ovlašćeni.

STAV AGENCIJE 6.2

Države članice EU treba da se postaraju da obezbede dovoljno sredstava osposobljenim organizacijama civilnog društva kao glavnim učesnicima u primeni i sprovođenju pravila o zaštiti podataka. Države članice EU su podstaknute da iskoriste uvodnu klauzulu člana 80 (2) GDPR u državnim zakonima, dopuštajući osposobljenim organizacijama civilnog društva da ulažu žalbe koje se tiču kršenja zaštite podataka, nezavisno od toga da li je lice čiji se podaci obrađuju dalo ovlašćenje ili ne.

STAV AGENCIJE 6.3

Zakonodavni organi u EU i državama članicama treba da se pobrinu da se budući i trenutni regulatorni okviri, kao i zakoni koji su u pripremi, bave temeljnom procenom uticaja AI tehnologija na osnovna prava i da promovišu transparentnost njenog korišćenja. U skladu s tim, neophodno je da nadzor vrše nezavisna tela kako bi se zagarantovalo da će nadzor biti izvršen na odgovoran, pouzdan i pravedan način.

Da bi se primenila prava na zaštitu podataka i privatnost, neophodno je stručno pravno i tehničko osoblje osposobljenih organizacija civilnog društva. U tom pogledu je veoma korisno pravo utvrđeno članom 80 (1) GDPR da lica čiji se podaci obrađuju ovlaste neprofitno telo, organizaciju ili udruženje da ih zastupa. Međutim, mali broj država članica je iskoristio član 80 (2) na osnovu kog se dopušta takvim organizacijama da pokrenu pravni postupak iako nisu dobile ovlašćenje od lica čiji se podaci obrađuju.

Obim posla organizacija civilnog društva takođe se povećao budući da se znatno povećao broj istraga i žalbi otkada je GDPR stupio na snagu. Međutim, one se suočavaju sa dodatnim izazovima budući da su njihovi resursi vrlo oskudni. Pored toga, do dokaza o potencijalnom kršenju osnovnih prava je veoma teško doći, s obzirom na tehničku složenost koja je tu uključena.

U toku je trka u inovacijama i razvijanju alata veštačke inteligencije (AI) i EU nastoji da predvodi u tom procesu. Nekoliko država članica EU koje koriste AI u bezbednosnom i socio-ekonomskom sektoru suočile su se sa velikim problemima u nastojanju da ta tehnologija bude transparentna. Uprkos sve većem trudu u podizanju svesti o etičkoj upotrebi AI, građani Evrope nemaju dovoljnu svest o osnovnim pravima koja su tu uključena, kao što je pravo na privatnost i nediskriminaciju, kao ni na to kako se sve koristi AI tehnologija. Na primer, teško je dokazati slučaj diskriminacije kod automatizovanog donošenja odluka korišćenjem složenih algoritama. Štaviše, profilisanje koje se vrši putem obrade podataka može dovesti do socijalne isključenosti, što države članice smatraju velikim društvenim rizikom. Nekoliko sudskih odluka već definiše i promoviše promene u kreiranju politika i zakonodavnim procesima. Nije precizno utvrđeno kako zaštititi osnovna prava i pratiti njihovu primenu pre nego što dođe do njihovog kršenja.

Pet godina nakon što je Sud pravde Evropske unije (CJEU) proglasio nevažećom Direktivu o čuvanju podataka (2006/24/EC) nije bilo velikog napretka u EU i državama članicama u vezi sa prilagođavanjem postojećih pravila uslovima istaknutim u pravosudnom sistemu CJEU. Države članice uglavnom ulažu trud u to da se zakonski omogući da organi za sprovođenje zakona imaju pristup podacima koje čuvaju pružaoci usluga. Međutim, velika većina država članica nije promenila politiku čuvanja podataka, kojom se ne pravi razlika niti se postavljaju ograničenja u zavisnosti od cilja zbog kog se podaci čuvaju, a odnosi se na sve pretplatnike i registrovane korisnike, sva sredstva elektronske komunikacije i sve informacije o saobraćaju na internet stranicama. Državni sudovi traže dodatno razjašnjenje CJEU o kriterijumima za prethodno navedene slučajeve i nekoliko preliminarne odluka nije još rešeno.

STAV AGENCIJE 6.4

Države članice EU treba da razmotre pravila o čuvanju podataka koja se odnose na pružaoce usluga kako bi ona bila usklađena sa precedentnim pravom Suda pravde Evropske unije.

7

PRAVA DETETA

Trideset godina nakon usvajanja Konvencije UN o pravima deteta, 2019. je došlo do nekih novih pomaka na nivou EU. Nova Evropska komisija se posvetila usvajanju nove obuhvatne strategije o pravima deteta. Njeni prioriteti uključuju uspostavljanje Garancije EU za dete. To je veoma važno jer, i pored nezatnog poboljšanja, svako četvrto dete u Evropi živi u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. Rizik je veći za decu koja potiču iz porodica migranata ili čiji roditelji nisu obrazovani. Do juna 2019, države članice su u zakone svojih država morale da uvrste Direktivu o zaštitnim merama za decu koja su osumnjičena ili se protiv njih vodi krivični postupak. Međutim, nekoliko država članica još uvek je tokom godine vršilo dopunu svojih zakona. Evropska komisija je pokrenula prekršajni postupak protiv sedam država članica zbog toga što nisu izvestile da su završile sa usvajanjem Direktive. Rok za uvrštavanje Direktive o audiovizuelnim medijskim uslugama, čiji je cilj da se poboljša bezbednost na internetu, u državne zakone je 2020. godina. U tom pogledu nije postignut značajan napredak. U međuvremenu, iako je seksualno zlostavljanje putem interneta u porastu, Evropska komisija je morala da pokrene prekršajni postupak protiv 23 države članice zbog neprimenjivanja Direktive o suzbijanju seksualnog zlostavljanja.

Skoro svako četvrto dete u EU živi u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti. To izaziva zabrinutost, budući da je članom 24 Povelje EU o osnovnim pravima određeno da „deca treba da imaju pravo na takvu zaštitu i brigu jer je to neophodno za njihovu dobrobit“, dok Evropski stub za socijalna prava ističe pravo deteta da bude zaštićeno od siromaštva. U 2019. godini, Evropski parlament i Evropska komisija izrazili su političku odlučnost da se bore protiv siromaštva dece i da uspostave Garanciju EU o detetu. Da bi ta garancija bila uspostavljena, ova politička odlučnost svih institucija EU, uključujući i Savet EU i država članica mora da se nastavi.

Očekuje se da će Garancija EU za dete obezbediti da svako dete koje živi u siromaštvu, posebno ona deca koja su u teškoj situaciji, imati adekvatnu ishranu, pristojan dom i besplatnu zdravstvenu negu, obrazovanje i vaspitanje i brigu u ranom detinjstvu. To će doprineti ispunjavanju zakonskih obaveza EU i država članica na polju zaštite prava deteta. Takođe će pomoći da se ispuni glavni cilj Agende za održiv razvoj 2030. da niko ne bude izostavljen.

Evropski parlament je podvukao važnost adekvatnog budžeta, kako na nivou EU tako i na nacionalnom nivou, kako bi se podržala buduća Garancija za dete. Predloženo je da države članice izdvoje najmanje 5,9 milijardi evra iz Evropskog socijalnog fonda plus za period od 2021. do 2027. za podršku Garanciji za dete.

STAV AGENCIJE 7.1

Zakonodavstvo EU treba da se postara da buduća Garancija EU za dete bude adekvatno podržana iz fondova EU i da bude prioritet u investicijama za period od 2021. do 2027. Institucije EU treba da razmotre usvajanje preporuke za Garanciju EU za dete kako bi se obezbedila neophodna uputstva za njenu efikasnu primenu. To treba da uključuje instrukcije i konkretne mere koje se tiču obaveza u oblasti zakona i politika. Evropski semestar treba da vrši redovan pregled izveštaja o progresu po pitanju ove preporuke i da pruži neophodne povratne informacije koje se tiču konkretne države, naročito imajući u vidu da će se fondovi EU koristiti kako bi se podržala njena primena.

STAV AGENCIJE 7.2

Države članice EU treba da primene Direktivu o zaštitnim merama kako bi obezbedile efikasnu primenu zaštitnih mera za decu koja su osumnjičena i protiv kojih se vodi krivični postupak. Treba da olakšaju njenu primenu tako što će obezbediti stručnu pomoć i obuku pravnicima koji učestvuju u krivičnim postupcima. Evropska komisija bi mogla podržati države članice na još neke načine – na primer, tako što bi im obezbedila dodatnu pravnu pomoć i olakšala razmenu iskustava među državama članicama. Države članice EU i Evropska komisija treba da procene i uzmu u obzir iskustva i mišljenje dece o tome koliko su efikasno ove mere sprovedene.

STAV AGENCIJE 7.3

Države članice EU u saradnji sa pružaocima usluga i odgovarajućim predstavnicima civilnog društva treba da identifikuju i razviju odgovarajuće mere koje će učiniti dostupnim jasne informacije o tome kako se GDPR primenjuje na decu, kako bi se obaveza da se deca zaštite uskladila sa potrebom da im se obezbedi pristup internetu. Da bi se obezbedila zaštita dece, Evropska komisija treba da olakša postizanje sporazuma između država članica i pružaoca usluga o standardnim alatima za utvrđivanje godina starosti.

STAV AGENCIJE 7.4

Države članice EU treba da pokrenu ili da nastave sa procesom primenjivanja Direktive o audiovizuelnim medijskim uslugama. Pri tome treba usko da saraduju sa pružaocima usluga i relevantnim predstavnicima civilnog društva. Oni treba da poklone posebnu pažnju problemu seksualnog zlostavljanja dece putem interneta, posebno problemu dečje pornografije, kao što se zahteva prema članu 28 Direktive.

Države članice EU treba da ulože napore da bi se Direktiva o suzbijanju seksualnog zlostavljanja na ispravan način uvrstila u državni pravni sistem, i da se u skladu s tim usvoje odgovarajući zakoni i mere. Cilj toga jeste da se uspešno spreče zločini seksualnog zlostavljanja, da se zaštite žrtve u skladu s njihovim uzrastom i da se počinioci bilo koje vrste seksualnog zlostavljanja putem interneta krivično gone.

Države članice su morale da uvrste Direktivu o zaštitnim merama (2016/800/EU) u zakon svoje države do 11. juna 2019. Ta direktiva garantuje zaštitu dece koja su osumnjičena ili se protiv njih vodi krivični postupak. To uključuje pravo na odbranu i pretpostavku nevinosti, kao što je utvrđeno članom 48 Povelje EU o osnovnim pravima, i od prvenstvene važnosti mora biti ono što je u najboljem interesu deteta, kao što je utvrđeno članom 24 Povelje. Preambula poziva da se uzme u obzir Uputstvo Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta.

Međutim, samo je 13 država članica izvestilo da su završile sa usvajanjem Direktive u predviđenom roku. Evropska komisija je pokrenula prekršajni postupak protiv sedam država članica zbog neobaveštavanja.

Član 24 Povelje EU o osnovnim pravima nalaže da se pravo deteta zaštititi i da se čuje. Ta prava su često ugrožena u svetu interneta.

GDPR navodi da, kada je reč o uslugama informacionog društva koje se nude direktno deci, roditelj ili staratelj mora dati pristanak ili ovlašćenje o obrađivanju ličnih podataka za decu ispod 16 godina. Međutim, države članice mogu da postave i nižu starosnu granicu za takav pristanak, a najniže 13 godina. Države članice su ustanovile različite starosne granice, od 13 do 16 godina. Višečlana ekspertska grupa Evropske komisije za primenu GDPR je istakla nedostatak smernica što se tiče godina starosti koje zahtevaju roditeljski pristanak i nedostatak alatki za proveru godina.

Direktiva EU o audiovizuelnim medijskim uslugama (Direktiva (EU) 2018/1808) treba da se uvrsti u državne zakone do septembra 2020, ali na tom planu gotovo da nema pomaka. Direktiva reguliše pristup dece svim audiovizuelnim medijima, uključujući i platforme za deljenje video-sadržaja, kao što su YouTube i Instagram. Ona takođe zahteva od država članica da preduzmu odgovarajuće mere protiv dečje pornografije.

Međutim, seksualno zlostavljanje dece putem interneta je u porastu. U 2019. godini, Evropska komisija je pokrenula prekršajni postupak protiv 23 države članice, jer nisu primenile Direktivu o suzbijanju seksualnog zlostavljanja (2011/93/EU).

8

PRISTUP PRAVDI

Institucije EU su 2019. radile na tome da se žrtvama olakša dobijanje odštete i pravde. Savet EU je zatražio novu strategiju o pravima žrtava. Ovim se priznaje da i dalje postoje propusti u zaštiti žrtava i apeluje se na obavezu država članica da prava žrtava budu zaštićena. Savet je pozvao Agenciju za osnovna prava (FRA) i druge agencije EU da podrže države članice u tome. Neke države članice nastavile su da se protive Istanbulskoj konvenciji iz 2019. To je izazvalo snažnu reakciju Evropskog parlamenta. On je zatražio od Suda pravde Evropske unije da posveti pažnju odgovarajućoj pravnoj osnovi prema kojoj EU mora da se podvrgne toj konvenciji. U međuvremenu, i dalje postoje prepreke za nezavisno delovanje sudova. Istaknuta je potreba da se efikasnije koordiniraju napori kojima se podržava vladavina prava. Evropska komisija je objavila plan akcije, predlažući takozvani „ciklus vladavine prava“.

U skoro polovini država članica EU usvojeni su ili su stupili na snagu zakoni za bolju primenu Direktive o pravima žrtava (2012/29/EU) iz 2019. Međutim, nije bilo značajnijeg napretka u pogledu prava žrtava da učestvuju u ovom procesu.

Nekoliko država članica napravilo je velik pomak u poštovanju prava žrtava time što je prvi put obezbedilo službe za podršku žrtvama svih kategorija zločina. Druge države članice su preduzele mere kako bi žrtve bile zaštićene tokom sudskog postupka i kako bi se sprečila sekundarna viktimizacija.

Savet EU usvojio je zaključke o pravima žrtava 3. decembra 2019. Ti zaključci se delimično zasnivaju na dokazima iz izveštaja Agencije za 2019. o pravdi za žrtve nasilnog zločina. Zaključci potvrđuju da je potrebno preduzeti mere kako bi žrtve imale bolji pristup pravdi i dobile odštetu. Takođe pozivaju Evropsku komisiju da za EU izrade strategiju za period 2020-2024. koja se tiče budućnosti prava žrtava.

STAV AGENCIJE 8.1

Države članice EU podstaknute su da i dalje ulažu trud u efikasnu zaštitu prava žrtava. Treba da posvete posebnu pažnju uvođenju mera koje će omogućiti žrtvama da dobiju odštetu u krivičnim postupcima, kao i adekvatnu odštetu za štetu koju su pretrpele kao žrtve nasilnog zločina. Države članice EU takođe treba da ulažu više truda kako bi žrtve imale odgovarajuću ulogu u sudskim postupcima.

STAV AGENCIJE 8.2

EU i sve države članice koje to još nisu uradile se podstiču da ratifikuju Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulsku konvenciju). Agencija podstiče države članice da obrate pažnju na nedostatke u državnom zakonodavstvu koje tretira zaštitu žena, žrtava nasilja.

STAV AGENCIJE 8.3

EU i države članice se podstiču da ulažu više truda i da sarađuju kako bi se očuvalo i podržalo nezavisno delovanje pravosudnih sistema, što je ključni element vladavine prava. Trud koji se ulaže u predloženi „ciklus vladavine prava“ mogao bi obuhvatati pružanje boljih smernica državama članicama EU kako da prepoznaju i reše moguće probleme na polju vladavine prava. Pored toga, države članice EU u kojima postoji taj problem treba odmah da preduzmu akciju kako bi postupale u potpunoj saglasnosti sa odlukama Suda pravde Evropske unije i preporukama poput onih koje Evropska komisija izdaje u okviru protokola vladavine prava.

Irska je ratifikovala Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulsku konvenciju) iz 2019, i time je ukupno 21 država članica ratifikovala ovu konvenciju do kraja 2019. Nekoliko država članica preduzelo je mere da proglasi krivičnim delom svaki seksualni čin bez pristanka osobe, kao što je navedeno u članu 36 Istanbulske konvencije, umesto da se krivičnim delom silovanja smatraju samo situacije u kojima je primenjena sila i fizičko nasilje.

EU je uložila trud da konvenciju ratifikuju i EU i sve države članice, uprkos tome što se u nekim državama članicama pojavilo usmeno protivljenje konvenciji nakon što su je potpisale.

Nezavisni pravosudni sistem jeste kamen temeljac vladavine prava i pristupa pravdi (vidi član 19 TEU, član 67 (4) i član 47 Povelje EU o osnovnim pravima). U nekoliko država članica pojavili su se problemi na polju pravosuđa, naročito u nezavisnom delovanju pravosudnog sistema. To je navelo Evropsku komisiju da objavi akcioni plan za jačanje vladavine prava. Ona predlaže „ciklus vladavine prava“. Taj plan će obuhvatati Evropski parlament i Savet EU i primenjivaće se na sve države članice, a posebno će se fokusirati na one države gde su prepoznati rizici.

9

NAPREDAK U PRIMENJIVANJU KONVENCIJE O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

Deset godina nakon što je u novembru 2009. doneta Odluka Saveta o zaključku Evropske zajednice o Konvenciji UN o pravima osoba sa invaliditetom (CRPD), tokom 2019. godine odigralo se nekoliko značajnih događaja na ovom polju. Ti događaji će značajno uticati na drugu deceniju primene Konvencije u EU i državama članicama. Izabran je prvi Evropski komesar za ravnopravnost, koji je nadležan za CRPD. Usvojen je Evropski akt o pristupačnosti, koji je definisao zahteve za pristupačnost određenih roba i usluga. Evropski parlament i Savet EU došli su do preliminarnog sporazuma u vezi sa korišćenjem Evropskih strukturnih i investicionih fondova kada je reč o rečniku invalidnosti i pristupačnosti proizvoda i usluga. Započela je procena strategije za osobe sa invaliditetom 2010–2020. Ona će obezbediti podatke potrebne za buduću strategiju EU za osobe sa invaliditetom. U međuvremenu, države članice su preduzele korake kako bi obezbedile inkluzivno obrazovanje i jednake mogućnosti zaposlenja za osobe sa invaliditetom. Nekoliko država članica je takođe preduzelo korake kako bi se obezbedilo izgrađeno okruženje koje je pristupačno za sve. Izmene u državnim izbornim zakonima omogućile su osobama sa invaliditetom mnogo više mogućnosti za učešće u evropskim izborima, iako je pristupačnost i dalje problem.

STAV AGENCIJE 9.1

Strategija EU za osobe sa invaliditetom za period posle 2020. treba da obrati pažnju na sve preporuke iz zaključnih primedbi Komiteta CRPD usvojenih 2015.

Konkretno, Strategija EU za osobe sa invaliditetom treba da obezbedi da:

- odredbe CRPD budu prihvaćene u svim relevantnim sferama zakona, politika i programa EU, uključujući i upotrebu novih tehnologija.
- osobe sa invaliditetom, organizacije koje ih predstavljaju i organizacije civilnog društva budu uključene u primenjivanje i praćenje novih strategija;
- nacionalni koordinatori za invaliditet, koji će biti ispravno koordinisani, budu imenovani u svim institucijama, telima i agencijama EU;
- relevantni podaci koje sakupljaju države članice budu razmenjeni na način koji omogućava praćenje primene CRPD.

STAV AGENCIJE 9.2

EU i države članice treba da se postaraju da se prava osoba sa invaliditetom koja su zaštićena Konvencijom CRPD i Poveljom EU o osnovnim pravima u potpunosti poštuju prilikom korišćenja Evropskih strukturnih i investicionih fondova (ESIF). Time će se maksimalno iskoristiti fondovi EU i moći će da se izdvoji više sredstava kojima će se podržati nezavisan život osoba sa invaliditetom. U tom pogledu, EU treba da definiše nove uslove koji su potrebni za efikasnu primenu Povelje EU o osnovnim pravima i CRPD, kao što je istaknuto u Pravilniku o zajedničkim odredbama koji je Evropska komisija predložila za Višegodišnji finansijski okvir 2021–2027. Da bi se omogućilo efikasno praćenje fondova i rezultati njihovog korišćenja, EU i države članice treba da preduzmu korake kako bi u odbore za monitoring ESIF uključile organizacije osoba sa invaliditetom i nacionalne organizacije za ljudska prava. Obezbeđivanje ljudskih resursa i adekvatnih fondova ovim organizacijama i telima, kao i rezervisanje sredstava EU za tu svrhu, doprineće efikasnosti predloženih uslova.

STAV AGENCIJE 9.3

Države članice EU koje još nisu postale učesnici u Opcionom protokolu CRPD treba da razmotre preduzimanje neophodnih koraka za ratifikaciju ovog protokola i time omogućе da Opcioni protokol bude u potpunosti ratifikovan širom EU. EU takođe treba da razmotri preduzimanje hitnih koraka kako bi pristupila Opcionom protokolu.

Evropska strategija za osobe sa invaliditetom 2010–2020 ostvarila je većinu svojih ciljeva i najveći broj onih koji su 2019. učestvovali u proceni ove strategije – koja je sprovedena u ime Komisije – smatra da postojanje ovakve strategije ima veliku dodatnu vrednost. Takođe su istakli konkretne rezultate ove strategije, kao što je Evropski akt o pristupačnosti. To pokazuje važnost postojanja ovakvog dokumenta o politikama koji će služiti kao vodič na nivou EU.

Evropski strukturni i investicioni fondovi (ESIF) igraju važnu ulogu u širokom spektru politika, uključujući i podršku naporima na nivou država da se osobama sa invaliditetom omogućí nezavisan život. Sporazum između Evropskog parlamenta i Saveta u vezi sa predloženim regulativama za period 2021–2027 uključuje važne odluke o osnovnim pravima, naročito što se tiče predloženih uslova i veće uloge odbora za monitoring. Civilno društvo, uključujući i organizacije osoba sa invaliditetom i nacionalne organizacije za ljudska prava, mogu odigrati važnu ulogu u efikasnom monitoringu upotrebe fondova.

Šest država članica i EU nisu ratifikovale Opcioni protokol uz CRPD. Taj protokol omogućava pojedincima da iznesu žalbe Odboru CRPD, a odboru omogućava da pokrene poverljivu istragu nakon što primi „pouzdana informacije koje ukazuju na ozbiljno ili sistematsko kršenje“ konvencije (član 6).

Kada je reč o zaštiti osnovnih ljudskih prava, 2019. godinu su obeležili neki pomaci, ali i neki koraci unazad. Fundamental Rights Report 2020 (Izveštaj o stanju osnovnih ljudskih prava 2020.) razmatra najvažnija dešavanja u EU za period od januara do decembra 2019. i iznosi stavove Agencije za osnovna prava (FRA) o njima. Navodeći kako uspehe, tako i područja koja je potrebno unaprediti, ovaj izveštaj pruža uvid u osnovna pitanja koja su predmet debate o osnovnim pravima u EU.

Ove godine je fokus na primeni Povelje EU o osnovnim pravima. Preostala poglavlja bave se ravnopravnošću i nediskriminacijom; rasizmom, ksenofobijom i netolerancijom; integracijom Roma; azilom i migracijom; informacionim društvom, privatnošću i zaštitom podataka; pravima deteta; pristupom pravdi; i napretkom u primenjivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

PROMOTING AND PROTECTING YOUR FUNDAMENTAL RIGHTS ACROSS THE EU —

Kompletan tekst FRA *Fundamental Rights Report 2020* (Izveštaj o osnovnim ljudskim pravima 2020.) može se pronaći na <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/fundamental-rights-report-2020>

Pogledajte i druge publikacije Agencije za osnovna prava (FRA):

- *Izveštaj o stanju osnovnih ljudskih prava 2020 – stavovi Agencije za osnovna prava (FRA)*, Luksemburg, Kancelarija za publikacije, <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/fundamental-rights-report-2020-fra-opinions> (dostupan na sva 24 zvanična jezika EU)
- FRA (2020), *Ten years on: unlocking the Charter's full potential* (Nakon deset godina: otkrivanje punog potencijala Povelje), Luksemburg, Kancelarija za publikacije <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/frr-focus-ten-years-charter> (dostupno na engleskom i francuskom jeziku)

Prethodni godišnji izveštaji o izazovima i rezultatima na polju osnovnih prava u Evropskoj uniji dostupni su na veb stranici Agencije [website](#) (dostupno na engleskom, francuskom i nemačkom jeziku).

DODATNE INFORMACIJE:

FRA – AGENCIJA EVROPSKE UNIJE ZA OSNOVNA PRAVA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Beč – Austrija

T +43 158030-0 – F +43 158030-699

fra.europa.eu

facebook.com/fundamentalrights

linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency

twitter.com/EURightsAgency

Publications Office
of the European Union